

Do naší novodobé historie výskytu medvěda se nesmazatelně zapsaly dva smutné příběhy. První je z roku 1989. Tehdy se z mladého toulavého samce stal doslova a do písmene štvanec. Musel čelit „záchranné akci“, kterou za pomoci místních obyvatel (zvláště pak myslivců a jejich psů, členů MNV, ONV, veterinářů, a posléze i členů ČSOP) organizovala tehdejší Veřejná bezpečnost. Po zdoluhavém pronásledování byl medvěd dostižen, uspán a převezen do zoo v Olomouci. Zde však po čtyřech dnech náhle uhynul. Příčinou byla četná vnitřní zranění, která způsobila odlomená jehla narkotizační střely při bloudění tělem „zachráněného“ zvířete.

Podobný byl i druhý příběh (r. 2000), kdy se v Beskydech objevil „Míša z Brodské“ (viz Vesmír 84, 656, 2005/11). Dnes se již ví, že ho odchoval slovenský lesník, který ho pak vypustil zpět do přírody nedaleko hranic. Míša sice žádného člověka nenapadl, ale lidem se nevyhýbal a neměl z nich ani žádný respekt. Vyhnal houbaře z lesa, snažil se u horské chaty vloupat do uzamčeného automobilu, v němž jeho majitel (řezník) zapomněl přes noc maso. Koupal se v pstružím rybníčku na zahradě vily u okraje vsi a sežral jim granulované krmivo. Dlouhé minuty seděl a pozoroval včelaře při práci, aniž se nechal odehnat, a po jeho odchodu si na medu pochutnal sám. Většina jeho setkání s lidmi však příliš žertovná nebyla. Postupem času, úměrně s Míšovým rostoucím sebevědomím a vzrůstající agresivitou při zabíjení domácích zvířat a ničení majetku, vzrůstal i strach beskydských obyvatel, panika, a posléze nenávisť. Za této situace rozhodlo Ministerstvo životního prostředí České re-

JAROSLAV  
ČERVENÝ

PETR  
KOUBEK

LUDEK  
BUFKA

# Velké šelmy

## v České republice

### III. Medvěd hnědý

publiky o odchytu medvěda. Pověřilo tím pracovníky Ústavu biologie obratlovců Akademie věd České republiky a Správy Chráněné krajinné oblasti Beskydy. Rozhodnutí však vyvolalo značný odpor většiny nevládních organizací ochrany přírody či ochrany zvířat a tyto organizace se snažily odchytu medvěda jakýmkoliv způsobem zabránit (včetně vyhrožování, že podají trestní oznámení). Přesto se odchyt v noci z 4. srpna 2000 podařil a medvěd byl za asistence te-

1) Norsko, Švédsko (bez nejjižnějšího cípu), Finsko a ruská Karélie (včetně poloostrova Kola).

Ing. Jaroslav Červený, CSc., (\*1952) vystudoval Agronomickou fakultu Vysoké školy zemědělské v Praze, v současnosti se zabývá ekologií velkých šelem v Ústavu biologie obratlovců AV ČR.

RNDr. Petr Koubek, CSc., (\*1949) vystudoval zoologii na Přírodovědecké fakultě MU v Brně. V Ústavu biologie obratlovců AV ČR se zabývá ekologií a managementem populací velkých savců. Oba jsou spoluautory Encyklopedie myslivosti (Ottovo nakladatelství, Praha 2004).

RNDr. Luděk Bufka (\*1964) vystudoval systematickou zoologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Pracuje jako zoolog Správy Národního parku a chráněné krajinné oblasti Šumava. Zabývá se zde problematikou ochrany přírody, výzkumem a monitoringem klíčových druhů živočichů. V posledních letech se specializuje na výzkum velkých šelem a otázky jejich managementu.

Všichni jsou autory publikace Velké šelmy v naší přírodě (Koršach, Praha 2000).



levizních kamer a mnoha novinářů odvezen do karantény zooparku v Chomutově. Odtud však po několika dnech utekl a jeho život ukončilo několik výstřelů z pistolí policistů a kulovnice pracovníka zooparku, když se medvěd blížil k městskému sídlišti. To však ještě nebyl úplný konec jeho anabáze. Jakkoli ho během jeho života nikdo nechtěl a kdekdoby byl nejraději, kdyby vůbec nebyl, po jeho smrti se strhla velká bitva o jeho tělo. Nakonec zvítězilo Muzeum ve Vsetíně, kde je dnes „Míša“ instalován v expozici...

Medvěd hnědý se v palearktické oblasti původně vyskytoval souvisle od západní Evropy až po Dálný východ a Japonsko. V Evropě v současnosti žije především v rozsáhlých lesních oblastech Ruska, Pobaltí a Fennoskandinávie,<sup>1</sup> dále v izolovaných horských oblastech, např. v Karpatech, dinárských pohořích, východních Alpách, balkánských pohořích, Apeninách či Pyrenejích.





Odhaduje se, že v Evropě žije okolo 50 000 jedinců, přičemž asi 37 500 kusů obývá severovýchodní Evropu, 8100 karpatskou oblast, 2800 dinárskou a východoalpskou oblast, 1000 Fennoskandinávii, 750 Balkán a 150 všechna zbývající území Evropy. Celý areál výskytu se v Evropě odhaduje na 2 500 000 km<sup>2</sup>. Naše vznikající populace závisí na šíření medvěda ze sousedních států, především ze Slovenska a Polska.

Medvěd hnědý je typický obyvatel lesů, v areálu souvislého rozšíření však může obývat i tundru, step, a dokonce i okraje pouští. V oblastech s vysokou lidnatostí, např. ve střední Evropě, však obývá především jehličnaté a smíšené lesy v méně obydlených a méně dostupných horských polohách, kde je nejméně rušen. Zde vyhledává hlavně klidné lokality v nepřístupném terénu s mlazina-

Medvěd hnědý (*Ursus arctos*) je největší naše i evropská šelma. Tělo dospělého samce může měřit až 215 cm, ocas 15 cm, ucho 17 cm, zadní tlapy 30 cm a výška v kohoutku 135 cm. Hmotnost dospělých samců dosahuje 350 kg, samice jsou podstatně menší. Krátký ocas, malé uši a silné končetiny se širokými tlapami s ostrými drápy dávají medvědovi vzezření mohutného a zavalitého zvířete. Srst, jejíž zbarvení je velmi variabilní (od šedohnědé až po černohnědou), je velmi hustá. Mláďata mají většinou na hrdle a kolem krku bílou skvrnu, která přibližně po dvou letech zmizí. Medvědí karyotyp obsahuje 74 chromozomů (v diploidní sadce tělních buněk), které mají velmi proměnlivý počet ramen. Snímek © Jaroslav Červený.

Tab. 1. Výskyt a početnost medvěda hnědého v České republice a v sousedních státech (J. Swenson et al. 2000, J. Červený et al. 2004).

stát	oblast	početnost populace	vývoj populace
Česká republika	Beskydy	2-5	zvyšující se
Slovenská republika	Karpaty	700	zvyšující se
Polsko	Karpaty	100	stálá
Rakousko	Alpy	23-28	zvyšující se





Oba snímky na této straně © Jaroslav Červený, snímky na protější straně a na straně 24 © Jaroslav Vogeltanz.

mi, vývraty stromů či jinými vhodnými úkryty. Medvěd má rád vodu a paseky s hojností lesních plodin. V České republice mnoho biotopů vhodných pro medvěda není. Kromě hraničních hřebenů se Slovenskem (Moravskoslezských Beskyd, Vsetínských vrchů a Javorníků), kde se již pravidelně vyskytuje, to

Tab. II. Změny areálu rozšíření medvěda hnědého v České republice. Občasný výskyt znamená ve sledovaném období méně než 50%, nepravidelný 50% až 75%, pravidelný více než 75% (tato procenta jsou vztažena k desetiletému období, např. 50% znamená, že druh se v desetiletém období vyskytoval ve čtvrti v pěti letech); n – počet mapovacích čtverců standardizované mapovací sítě o rozměrech 11,2×12km (134,4 km<sup>2</sup>) s prokázaným výskytem; km<sup>2</sup> – rozloha území výskytu; % – procento území ČR (Červený et al., 2004).

období	občasný výskyt		nepravidelný výskyt		pravidelný výskyt		celkem	
	n	km <sup>2</sup> %	n	km <sup>2</sup> %	n	km <sup>2</sup> %	n	km <sup>2</sup> %
1945–1949	1	130 0,16					1	130 0,16
1950–1959								
1960–1969	1	130 0,16					1	130 0,16
1970–1979	17	2280 2,71					17	2280 2,71
1980–1989	41	5510 6,53					41	5510 6,53
1990–1999	37	4970 5,89	4	540 0,63			41	5510 6,53
2000–2003	17	2280 2,71	4	540 0,63	4	540 0,63	25	3360 3,98

mohou být nejrozsáhlejší lesní horské oblasti Jeseníků a Šumavy. Výskyt na našem území zároveň představuje nejzápadnější okraj rozšíření karpatské populace.

### Jak to bylo v historii...

Medvěd hnědý byl v Čechách vyhuben v průběhu 18. a 19. století. Poslední doložený zástřel z Čech pochází od Jeleních vrchů v želnavském polesí na Šumavě ze 14. listopadu 1856. Nedoložené údaje však nasvědčují ještě pozdějšímu výskytu v této oblasti. Podle kroniky zátoňského polesí byly r. 1864 pozorovány medvědí stopy blízko Erlenau (Olšiny) a pravděpodobně ještě téhož roku medvěda zastřelil pytlák z Volar. Další, avšak neověřené údaje o šumavském výskytu pocházejí z let 1870 (lesní správa Debrník), 1873 (Ždánov), 1875 (Luzný), 1876 (Kašperské Hory), 1889 nebo 1898 (Včelná) a 1892 (Lakaberg). Na ostatním území Čech byl medvěd vyhuben již mnohem dříve. Například v Brdech byl poslední medvěd zaznamenán r. 1660, v Křivoklátských lesích byl poslední medvěd uloven 21. 8. 1692, v Krkonoších 16. 11. 1726, v Jizerských horách r. 1741 a v Krušných horách na Ašsku r. 1763. Na Moravě, zejména v Jeseníkách a Beskydech, se medvědi udrželi déle, pravděpodobně díky pravidelným potulkám jedinců ze Slovenska. Na Drahanuské vrchovině byl poslední zástřel evidován r. 1683, na Českomoravské vrchovině poslední medvěd padl r. 1717 v revíru Předín, v Jeseníkách kolem r. 1790 nedaleko Jeseníka. Ještě po r. 1850 bylo uloveno 7 medvědů v Moravskoslezských Beskydech a Vsetínských vrších – v revíru Šalajka (1860), na Baraní a na Ostravici (1876), u Rožnova (1885), opět na Ostravici (1886), na Travném u Horní Morávky (1887) a u Valašské Bystřice (1890). Poslední moravský medvěd byl pravděpodobně uloven r. 1893 na bývalém arcibiskupském velkostatku Hukvaldy, někdy je však tento údaj zpochybňován. Jeden medvěd se toulal ještě r. 1908 po Moravskoslezských Beskydech v okolí Baraní a Kavalčanky, ten se však vrátil zpět na Slovensko. Od té doby nebyl medvěd hnědý na území České republiky spatřen po více než půl století.

### ...a jak je tomu dnes

Novodobá pozorování medvěda hnědého se na území České republiky – obdobně jako u vlka či rysa – datují do období po r. 1945. Na rozdíl od rysů se však začal šířit až mnohem později (po roce 1960), a to v důsledku rychlého růstu slovenské medvědí populace. První medvěd byl pozorován r. 1946 v pralese Razula u Velkých Karlovic v Javorníkách. Další konkrétní pozorování pochází až z konce května 1963, kdy několik osob vidělo medvěda v časných ranních hodinách u železniční stanice ve Velké nad Veličkou (okres Hodonín) na úpatí Bílých Karpat. Další záznam pochází z Beskyd (1970), které medvědi začali od r. 1972 navštěvovat víceméně pravidelně, pouze mezi lety 1983–1987 jich bylo méně. V Beskydech byli medvědi zjištěni i v zimním období, byly nalezeny zimní brlohy a pozoro-











rovány byly i medvědice s medvídaty. Konkrétní důkazy o vrzích na území České republiky však chybějí. Někteří jedinci občas z Beskyd migrují i poměrně daleko, přičemž musejí překonat rozsáhlá a zemědělsky intenzivně obhospodařovaná či bezlesá území. Tak se jeden mladý medvěd zatoulal v březnu a v dubnu 1989 do Jeseníků, do podhůří Orlických hor, na Českomoravskou vrchovinu a Dražanskou vrchovinu, jiný pak v květnu 1994 dokonce až na Náchodsko. Další medvědi se vyskytovali v červnu 1995 v Oderských vrších, v dubnu až říjnu 1996 v Jeseníkách a v červenci 2002 v oblasti Moravského krasu. Naprosto unikátně se mladý medvěd zatoulal v červnu a červenci 2002 do průmyslové oblasti Ostravska, kde pobýval v opuštěných sádkách poblíž uhelných dolů v Orlové.

### Medvědí prostřený stůl

Medvěd hnědý je všežravec, který však dává přednost rostlinné potravě. Struktura potravy je velmi rozmanitá podle ročního období, ale i podle prostředí. Medvědi žerou zelené části rostlin, plody, kořínky, různé bezobratlé živočichy a loví i menší obratlovce. Zjara, když opouštějí zimní brloh, s oblibou vyhledávají zdechlíny, které cítí na velké vzdálenosti. Někteří jedinci se mohou specializovat

Tab. III. Potrava medvěda hnědého je podle analýz deseti vzorků trusu obdobná jako v jiných karpatských oblastech. Čísla udávají, v kolika vzorcích byl jmenovaný druh potravy (Červený et al. 2002).

složky potravy	
smrk obecný – jehlice	4
jedle bělokora – jehlice	4
třešeň – plody	2
hrušeň – plody	1
jablono – plody	1
maliník – plody	6
mrkvovitě – semena	1
oves – obilky	2
pšenice – obilky	2
-----	
mravenci – Formicidae	7
mravenci – Myrmecidae	2
sršnovití	1
včely	2
brouci	1
-----	
domácí králík	1
jelen lesní	2
srnec obecný	2
domácí skot	1

na masitou potravu, a pak strhávají nejen lovňou zvěř, ale i ovce a mladý dobytek na pastvinách. Mimořádnou pochoutkou je pro ně včelí med, který vybírají jak divokým včelám, tak ze včelínů. Někdy mohou škodit i na zemědělských plodinách, zvláště pak na ovsu. Na Slovensku bylo v potravě medvědů zjištěno 96 druhů rostlin (z nichž 25–30 bylo označeno za významnou složku potravy: např. bika, devětsil, podběl, obilniny, maliny, borůvky, plody jeřábu či šípkové růže, listy i plody buku), zbytky bezobratlých živočichů (např. mravenci, včely) i zbytky obratlovců. Za den

### ZÁKONNÁ OCHRANA V ČESKÉ REPUBLICE

- Od 1. července 2002 patří medvěd hnědý podle myslivecké legislativy (Zákon č. 449/2001 Sb., Prováděcí vyhláška MZe ČR č. 245/2002 Sb.) mezi zvěř, již nelze lovit.
- Legislativa ochrany přírody a krajiny (Zákon č. 114/1992 Sb., Prováděcí vyhláška MŽP ČR č. 395/1992 Sb.) řadí medvěda hnědého od 13. srpna 1992 mezi zvláště chráněné kriticky ohrožené druhy.
- Škody způsobené medvědem na životě nebo zdraví fyzických osob, na hospodářském zvířectvu (resp. vymezených domestikovaných zvířatech včetně psů sloužících k hlídání těchto zvířat), na včelstvech a včelařských zařízeních, na nesklizených polních plodinách či trvalých porostech a na uzavřených objektech nebo movitých věcech v uzavřených objektech hradí od 10. května 2000 stát, resp. krajské úřady, podle Zákona č. 115/2000 Sb.
- V novém Červeném seznamu ČR je medvěd hnědý zařazen do kategorie kriticky ohrožených živočichů, v celosvětovém Červeném seznamu pak do kategorie málo dotčených druhů.
- V Bernské konvenci je medvěd hnědý zařazen do Přílohy II (přísně chráněné druhy živočichů), ve Směrnici rady 92/43/EEC je zařazen jako prioritní druh do Přílohy II (druhy vyžadující územní ochranu) a do Přílohy IV (druhy vyžadující přísnou ochranu), CITES ho zařazuje do Přílohy A (druhy, s nimiž nelze obchodovat).

může medvěd pozřít 10–15 kg a za rok údajně až 2 tuny zelené rostlinné hmoty. Najednou pak může spořádat 8–12 kg masité potravy. Velké obratlovce (např. jeleny, skot, ovce) zabíjí ranou tlapy do hlavy či přeražením páteře. Stopy po úderech tlapy i po zubech bývají také na plecích, bedrech či kýtách. Své kořisti medvěd otvírá břišní dutinou a hrudníkem, aby se dostal k vnitřnostem, které požírá jako první; rád má i mléčnou žlázu. Někteří medvědi si po hodech svou kořist přikrývají zeminou, kameny či větvemi, nebo si ji odvléčou do úkrytu a dokážou ji i bránit. Pokud medvědi vybírají včelí úly, často nejprve rozházejí pláсты do širokého okolí, počkají, až se včely shromáždí okolo královny, a teprve potom začnou hodovat.

Velké šelmy člověka odjakživa fascinovaly a je příznačné, že k nim měl a má rozporuplný vztah. To platí určitě i o medvědu hnědém. Na jedné straně je to kult uctívání této šelmy, na mnoha místech se medvěd stal erbovním zvířetem. I když jde o jedinou evropskou šelmu, která může být člověku skutečně nebezpečná, patří v podobě plyšáků k nejoblíbenějším hračkám. Na druhé straně existuje odvěké nepřátelství a pronásledování medvědů jako škůdců na hospodářství a majetku. Na obrázku je grafika K. Liebschera znázorňující ulovení medvědice s medvídaty. Medvěd byl během historie loven různě, byl chytán do jam, k lovu se používaly bodné zbraně, později u brlohů či na újedi zbraně střelné, mnohde byl pronásledován všemi prostředky, včetně lapání do želez a trávení.

